

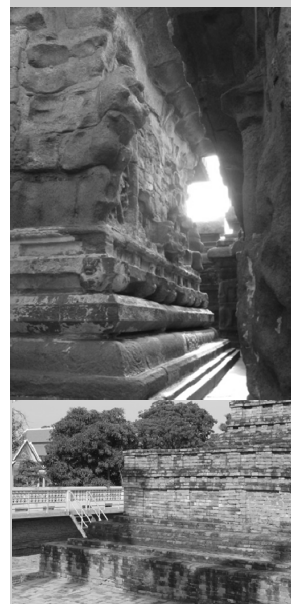
ลวดบัวฐานในสถาปัตยกรรมทวารวดี:
รูปแบบ ที่มาและความสัมพันธ์กับ
สถาปัตยกรรมอินเดีย

(Base Moldings in Dvaravati
Architecture: Style, Source and
Relation to Indian Architecture)

พงษ์ศักดิ์ นิลวร*

(Pongsak Nillavorn)

* นักศึกษาระดับปริญญาเอก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (Ph.D
student, Faculty of Archaeology, Silpakorn University).

บทความวิจัย

วิชาการ

บทคัดย่อ

ลวดบัวฐานในสถาปัตยกรรมทวารวดีมีที่มาจากสถาปัตยกรรมอินเดียในหลากหลายภูมิภาคไม่ว่าอินเดียภาคเหนือหรืออินเดียภาคใต้ ผลการศึกษาโดยการตรวจสอบรูปแบบและที่มา พบว่าลวดบัวฐานในสถาปัตยกรรมทวารวดีนั้นมีการนำรูปแบบฐานทั้งจากสถาปัตยกรรมอินเดียภาคเหนือและอินเดียภาคใต้เข้ามาผสมผสานกันจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของทวารวดีอย่างแท้จริง นอกจากนี้ ยังพบว่าสถาปัตยกรรมที่เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อช่างในสมัยทวารวดีก็คือสถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้ สอดคล้องกับอิทธิพลสถาปัตยกรรมอินเดียใต้ที่เข้ามามีบทบาทต่อช่างในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ร่วมสมัยกับศิลปะทวารวดีด้วยเช่นเดียวกัน

คำสำคัญ: ลวดบัวฐาน, ทวารวดี, สถาปัตยกรรมทวารวดี, สถาปัตยกรรมอินเดีย

ABSTRACT

This article analyzes base moldings of Dvaravati architectures which are sourced from Indian architecture in various regions across North and South India. Findings reveal that the style of Dvaravati base moldings is mixed between the Indian molding style of North and South India, creating a unique Dvaravati architecture. It has also been found that the architectural style of South India has influenced a great many Dvaravati artists, in line with contemporary architecture in South-east Asia.

Keywords: Base Molding, Dvaravati, Dvaravati Architecture, Indian Architecture

บทนำ

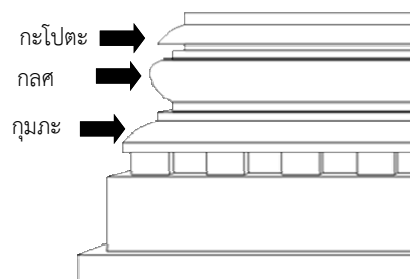
สถาปัตยกรรมทวารวดีในปัจจุบันส่วนใหญ่เหลือหลักฐานเพียงส่วนฐาน ทำให้การศึกษาสถาปัตยกรรมทวารวดีมุ่งเน้นไปที่ระบบลวดบัวฐาน ที่ผ่านมามีนักวิชาการที่ศึกษารูปแบบลวดบัวฐานในสถาปัตยกรรมทวารวดี และมีความเห็นไปในแนวทางที่แตกต่างกันออกไป โดยสรุปได้ว่าลวดบัวฐานในศิลปะทวารวดีหรือฐานบัววลัยนั้นอาจมีที่มาจากฐานอริษฐานในสถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้ (Saising 2015: 70) ส่วนอีกข้อสันนิษฐานหนึ่งกล่าวว่าอาจมีที่มาจากฐานเวทีพันธะในสถาปัตยกรรมอินเดียภาคเหนือ (Tingsanyachali 2015: 60) จะเห็นได้ว่าในการศึกษาที่ผ่านมาเน้นแยกที่มาของฐานสถาปัตยกรรมทวารวดีออกเป็น 2 แหล่งที่มา ซึ่งเป็นความน่าสนใจที่ว่าแท้จริงแล้วลวดบัวฐานสถาปัตยกรรมทวารวดีควรมีที่มาจากแหล่งแรงบันดาลใจใดของสถาปัตยกรรมอินเดีย หรือเกิดจากการดัดแปลงขึ้นมาเองของช่างท้องถิ่น ในบทความนี้จะเป็นการตรวจสอบรายละเอียดในประเด็นดังกล่าวเพิ่มเติม โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจากเจดีย์สมัยทวารวดีในภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศไทย รวมทั้งเสนอข้อคิดเห็นใหม่ซึ่งจะทำให้เห็นภาพของระบบลวดบัวฐานสถาปัตยกรรมทวารวดีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

รูปแบบลวดบัวฐานในสถาปัตยกรรมอินเดีย

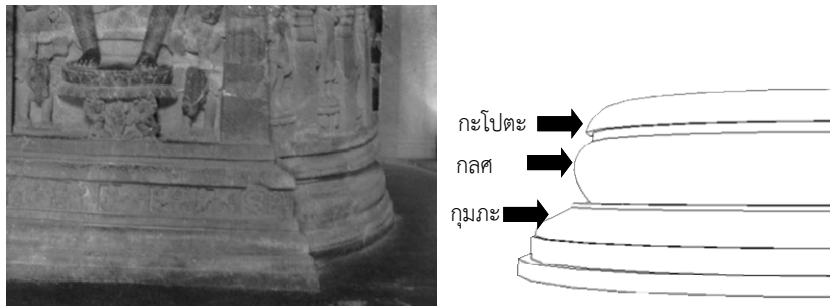
ฐานสถาปัตยกรรมทวารวดีซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจดีย์นั้นมักประกอบด้วยหน้ากระดานล่างรองรับบัวลูกแก้วขนาดใหญ่ ถัดขึ้นไปเป็นท้องไม้แบ่งช่องประดับประติมากรรมและจบด้วยหน้ากระดานบน จากนั้นจึงเป็นส่วนของเรือนธาตุ นอกจากนี้ยังมีการแทรกข้อปลอมเลียนแบบเครื่องไม้เข้าไปด้วย ฐานรูปแบบดังกล่าวมีความใกล้เคียงกับฐานศาสนสถานในสถาปัตยกรรมอินเดีย โดยเฉพาะประเด็นของการมีบัวลูกแก้วขนาดใหญ่ประกอบอยู่ในลวดบัว ซึ่งในสถาปัตยกรรมอินเดียจะพบทั้งอินเดียภาคเหนือและอินเดียภาคใต้ รูปแบบดังกล่าวนี้ได้แพร่หลายเข้ามาในศิลปะ

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงแรกหลายแห่ง รวมถึงสถาปัตยกรรมสมัยทวารวดีในประเทศไทยด้วยเช่นเดียวกัน

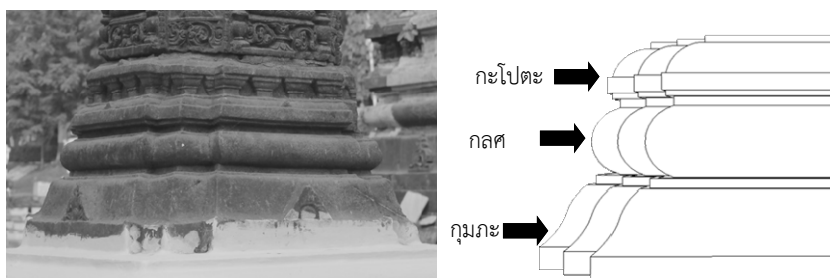
สำหรับฐานสถาปัตยกรรมอินเดียภาคเหนือหรือฐาน “เวทีพันธะ” (Hardy 2007: 144) นั้น ปรากฏในสถาปัตยกรรมประเภทอาคารทรงศิขระ รวมถึงสถูปเจดีย์ วิหารในพุทธศาสนาซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญคือบัวคว่ำ “กุ่มกะ” รองรับ “กลศ” ซึ่งเป็นบัวลูกแก้วขนาดใหญ่หมายถึงหม้อน้ำ รายละเอียดที่เป็นส่วนประกอบปลีกย่อยจะมีความแตกต่างกันออกไป เช่น สถูปมิริปุรขาส ในศิลปะคุปตะ (ภาพที่ 1) สถูปถ้ำอชันตาทหมายเลข 26 ในศิลปะหลังคุปตะ (วากฏกะ) (ภาพที่ 2) และสถูปจำลองในบริเวณวิหารมหาโพธิ์ พุทธคยา ในศิลปะปาละ (ภาพที่ 3) โดยระบบลวดบัวฐานจะมีส่วนประกอบสำคัญของชุดฐานเวทีพันธะคือ หน้ากระดานล่าง บัวคว่ำ บัวลูกแก้ว และชั้นหลังคาลาด (กะโปตะ)

ภาพที่ 1 ฐานสถูปมิริปุรขาส แคว้นสินธุ ประเทศปากีสถาน

ภาพที่ 2 ฐานสลับในถ้ำอชันดาหมายเลข 26

ภาพที่ 3 ฐานสลับจำลองในบริเวณวิหารมหาโพธิ์ พุทธคยา

ส่วนฐานสถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้หรือฐาน “อริษฐาน” (Hardy 2007: 144) จะแตกต่างจากอินเดียภาคเหนือ เช่น ฐานเทวาลัยไกรลาสนาถ เมืองกาญจบุรี (ภาพที่ 4) และฐานเทวาลัยไวญญูร์ปุรมาล (ภาพที่ 5) ซึ่งจะมีส่วนประกอบของฐาน ได้แก่ หน้ากระดานล่าง บัวลูกแก้วที่หักสามส่วนเรียกว่า “ตรีปิฎกษะกุ่มท” (Hardy 2007: 146) ถัดขึ้นไปเป็นหน้ากระดานบนแทนตำแหน่งของชั้นหลังคาลาด (กะโปตะ) ข้อสังเกตประการหนึ่งของสถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้คือตำแหน่งของหน้ากระดานบนนั้นอาจเป็นได้ทั้งหน้ากระดานบนและชั้นหลังคาลาด โดยในศิลปะปัลลวะที่เป็นศิลปะระยะแรกของอินเดียภาคใต้ จะปรากฏการใช้หน้ากระดานบนมาแทนตำแหน่ง

ของชั้นหลังคาลาดควบคู่กันไปกับการใช้ชั้นหลังคาลาด ขณะที่สถาปัตยกรรมอินเดียภาคเหนือส่วนใหญ่ในตำแหน่งดังกล่าวจะเป็นชั้นหลังคาลาด สำหรับประเด็นการแทรกข้อปลอมเลียนแบบเครื่องไม้ หากเปรียบเทียบกับฐานเวทีพันธะในอินเดียภาคเหนือแล้วจะพบว่าฐานอิฐฐานของสถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้ส่วนใหญ่ไม่นิยมรูปแบบดังกล่าวมากนัก

ภาพที่ 4 ส่วนฐานเทวาลัยไกรลาสนาถ เมืองกาญจนาปุรัม

ภาพที่ 5 ฐานเทวาลัยไวญนท์เปรมาล เมืองกาญจนาปุรัม

การเปรียบเทียบลวดบัวฐานสถาปัตยกรรมอินเดียกับฐานเจดีย์ ในสมัยทวารวดี

ฐานเจดีย์สมัยทวารวดีส่วนใหญ่มีประดับด้วยบัวลูกแก้วขนาดใหญ่คาดเต็มท้องไม้ที่นักวิชาการเรียกว่า “บัวล้อย” (Saising 2015: 70) ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ยังคงรักษาอิทธิพลสถาปัตยกรรมอินเดียได้มากที่สุด จากการศึกษาที่ผ่านมา นักวิชาการให้ข้อคิดเห็นที่แตกต่างกันออกไปเกี่ยวกับที่มาของรูปแบบฐานเจดีย์ทวารวดี โดยมีความคิดเห็นเป็น 2 แนวทางคือ

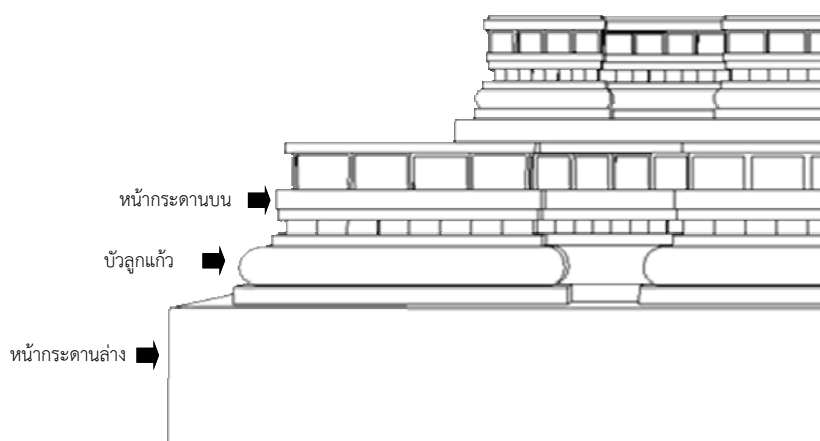
1. มีที่มาจากฐานอิฐฐานในศิลปะอินเดียภาคใต้ โดยมีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน คือ การทำวงแหวนกลมขนาดใหญ่เรียกว่ากุ่มุทหมายถึงบัวตูมที่มีลักษณะกลมป้อม ซึ่งแตกต่างจากอินเดียภาคเหนือที่ยังมีเค้าของหมอน้ำอยู่มาก (Saising 2015: 75)

2. มีที่มาจากลวดบัวของฐานเวทีพันธะในศิลปะคุปตะตอนปลาย - ปาละตอนต้น ในประเด็นของการแทรกข้อปลอมลงในลวดบัว และการวางลูกแก้วขนาดใหญ่ติดกับหน้ากระดานล่าง ลักษณะเหล่านี้ปรากฏที่มุลคันธกุฎีที่สารนาถ สลูปหมายเลข 3 และอาคารหมายเลข 12 และ 14 ที่นาลันทา ซึ่งทั้งหมดอยู่ในช่วงศิลปะคุปตะตอนปลาย - ปาละตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 14) (Tingsanyachali 2015: 60)

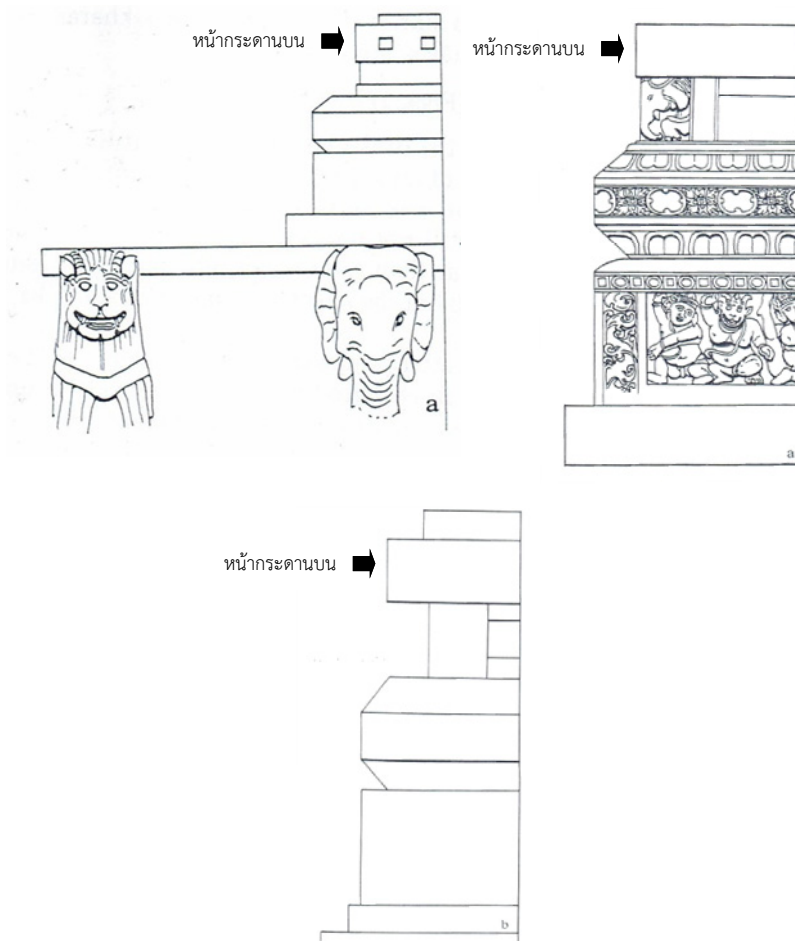
จากที่กล่าวมาในเบื้องต้นจะเห็นได้ว่าแนวคิดที่น่าเสนอเกี่ยวกับที่มาของฐานบัวล้อยในศิลปะทวารวดีทั้งสองแนวคิดนั้นมีพื้นฐานอยู่บนการพิจารณา รูปแบบลวดบัวซึ่งมีเหตุผลที่น่าเชื่อถือทั้งสองแนวคิด ในที่นี้จะวิเคราะห์เปรียบเทียบลวดบัวในศิลปะทวารวดีและศิลปะอินเดียเพื่อเป็นข้อมูลเพิ่มเติมในการทำความเข้าใจรูปแบบสถาปัตยกรรมทวารวดีให้มากยิ่งขึ้น โดยมีประเด็นในการศึกษาวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1. ประเด็นการแทนตำแหน่งของชั้นหลังคาลาดด้วยหน้ากระดานบน

ระบบลวดบัวฐานในศิลปะทวารวดีมักประกอบไปด้วยบัวลูกแก้ววางติดกับหน้ากระดานล่างและจบด้วยหน้ากระดานบน (ภาพที่ 6) ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือลวดบัวฐานในศิลปะทวารวดีไม่มีการประดับชั้นหลังคาลาดซึ่งพบได้ทั่วไปในศิลปะอินเดีย อย่างไรก็ตามตำแหน่งดังกล่าวในสถาปัตยกรรมทวารวดีมักจะแทนที่ด้วยหน้ากระดานบน ลักษณะเช่นนี้ทำให้นักถึงชุดฐานอิฐฐานในศิลปะอินเดียภาคใต้ที่นิยมใช้หน้ากระดานบนมาแทนตำแหน่งของชั้นหลังคาลาด โดยปรากฏในศิลปะอินเดียภาคใต้ฝั่งตะวันออกในระยะแรกคือศิลปะปัลลวะ เช่น อรชุนธรณะในกลุ่มเทวาลัยปัญจรณะ เทวาลัยริมทะเล (Shore Temple) เทวาลัยไกรลาสนาถ และเทวาลัยไวญญูร์ปุรมาล เป็นต้น (ภาพที่ 7) โดยฐานรูปแบบดังกล่าวนี้เรียกว่า “ปัญจพานระ อิฐฐาน” (Meister 1983: 31)

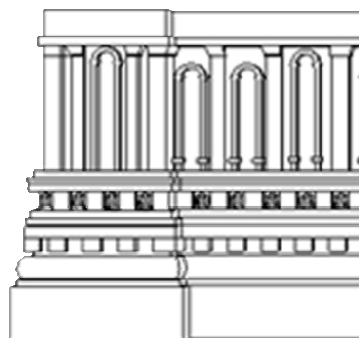

ภาพที่ 6 ภาพลายเส้นตัวอย่างลวดบัวในเจดีย์สมัยทวารวดีจากวัดธรรมศาลา

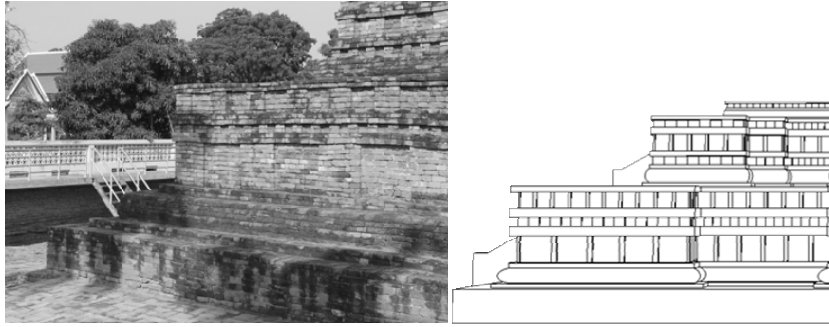

ภาพที่ 7 ลายเส้นฐานเทวาลัยอรุณระชะ เทวาลัยไกรลาสนาถ
และเทวาลัยไวภูณฐ์เปรมมาล

อย่างไรก็ตามในศิลปะปัลลวะของอินเดียภาคใต้ระบบฐานที่ใช้ชั้นหลังคาลาดแทรกในลวดบัวฐานก็ยังปรากฏอยู่ควบคู่กันไปด้วย เช่น ฐานเทวาลัยธรรมราชารณะในกลุ่มเทวาลัยปัญจระณะ เมืองมามัลลปุรัม เป็นต้น นอกจากนี้หากพิจารณาถึงตำแหน่งอื่น ๆ เพิ่มเติมจะพบว่าฐานอธิษฐานของอินเดียภาคใต้มักจะวางลูกแก้วติดกับหน้ากระดานล่างหรือบางครั้งก็ทำเป็นบัวคว่ำ ลักษณะดังกล่าวนี้ค่อนข้างแสดงถึงระเบียบที่ใกล้เคียงกับฐานบัวล้นในศิลปะทวารวดีอย่างมาก เช่น ฐานเจดีย์หมายเลข 18 วัดโขลงสุวรรณคีรี (ภาพที่ 8) ฐานพระประโทนเจดีย์ (ภาพที่ 9) ฐานเจดีย์วัดธรรมศาลา (ภาพที่ 10) และฐานเจดีย์เขาคลังนอก เป็นต้น (ภาพที่ 11) ดังนั้นหากพิจารณาในประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นนี้อาจสันนิษฐานได้ว่ารูปแบบฐานบัวล้นอาจได้รับแรงบันดาลใจมาจากฐานอธิษฐานศิลปะอินเดียภาคใต้ในสมัยราชวงศ์ปัลลวะก็เป็นได้

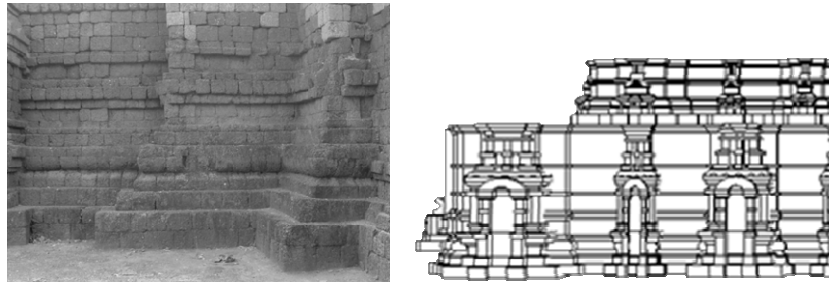
ภาพที่ 8 ฐานเจดีย์หมายเลข 18 วัดโขลงสุวรรณคีรี เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี

ภาพที่ 9 ฐานพระประโทนเจดีย์ เมืองนครปฐมโบราณ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 10 ฐานเจดีย์วัดธรรมศาลา เมืองนครปฐมโบราณ อำเภอเมือง จังหวัด

ภาพที่ 11 ฐานเจดีย์ชาคลังนอก เมืองโบราณศรีเทพ
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

2. ประเด็นการแทรกข้อปลอมเลียนแบบเครื่องไม้

ส่วนประกอบสถาปัตยกรรมส่วนหนึ่งที่สามารถใช้ในการบ่งบอกถึงอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมที่มาจากศิลปะอินเดียได้น่าจะมีที่มาจากแหล่งใดนั้นก็คือการแทรกข้อปลอมลงในลวดบัวแบบอินเดียเหนือซึ่งมีลักษณะของการสลักข้อปลอมให้ยื่นออกมาอย่างชัดเจน และอีกลักษณะหนึ่งที่แตกต่างออกไปและพบบ่อยในสถาปัตยกรรมทวารวดีก็คือการสลักความตื้นลึกของท้องไม้จนคล้ายข้อปลอม ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่ารูปแบบของข้อปลอมในสถาปัตยกรรมทวารวดีมี 2 รูปแบบที่ต่างกัน ในที่นี้จึงขอแยกวิเคราะห์ลักษณะและที่มาของแต่ละรูปแบบเพื่อให้มองเห็นความแตกต่างและอิทธิพลที่มาจากศิลปะอินเดียได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

รูปแบบที่ 1 ข้อปลอมที่ยื่นออกมาเหมือนข้อไม้ ข้อปลอมลักษณะดังกล่าวนี้ หากพิจารณาจากข้อมูลส่วนฐานของเจดีย์สมัยทวารวดีทั้งหมดจะพบว่าเจดีย์ที่มีการประดับข้อปลอมรูปแบบนี้คือเจดีย์จุลประโทนระยะที่ 1 เจดีย์วัดพระเมรุระยะที่ 1 อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เจดีย์วัดโฆลงสุวรรณคีรี เมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี และเจดีย์ชาคลังใน เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ (ภาพที่ 12) โดยทั้งสามแห่งมี

ตำแหน่งของการแทรกช้อปปลอมที่คล้ายกันคือแทรกอยู่ที่ท้องไม้เหนือบัวลูกแก้วขึ้นมา และรองรับหน้ากระดานบน ซึ่งหากเปรียบเทียบกับอาคารหมายเลข 12 ที่นำลันทาใน ศิลปะคุปตะตอนปลาย - ปลายตอนต้น จะพบว่าค่อนข้างมีความคล้ายคลึงกันใน ประเด็นของการทำช้อปปลอมยื่นออกมา อย่างไรก็ตามเมื่อกลับมาเปรียบเทียบกับ เจดีย์สมัยทวารวดีทั้ง 4 แห่งจะพบว่าการวางตำแหน่งของช้อปปลอมแตกต่างจาก อินเดียคือวางอยู่เหนือบัวลูกแก้ว ขณะที่อาคารหมายเลข 12 จะวางอยู่ในตำแหน่งใต้ กลศหรือบัวลูกแก้ว (ภาพที่ 13) แม้ว่าตำแหน่งการประดับจะต่างกัน แต่ลักษณะการ ทำช้อปปลอมที่ยื่นออกมาอย่างชัดเจนนั้นคล้ายกันอย่างมาก จึงอาจกล่าวได้ว่าฐานบัว วลัยที่มีการแทรกช้อปปลอมซึ่งทำเป็นช้อยื่นออกมาอย่างชัดเจนนี้น่าจะมีที่มาตาม ข้อเสนอที่กล่าวว่ามาจากศิลปะคุปตะตอนปลาย - ปลายตอนต้น อนึ่งเมื่อพิจารณา ร่วมกับประเด็นของหน้ากระดานบนซึ่งแทนตำแหน่งของชั้นหลังคาลาดนั้นก็อาจ แสดงให้เห็นการผสมผสานกับระเบียบของฐานอธิฐานของอินเดียภาคใต้เข้ามาด้วยก็ เป็นได้

ภาพที่ 12 รูปแบบการแทรกซ้อนปลอมแบบที่ 1 เจดีย์จุลประโทน (บนซ้าย)
เจดีย์วัดพระเมรุ (บนขวา)
เจดีย์หมายเลข 18 วัดโฆลงสุวรรณคีรี (ล่างซ้าย) และเจดีย์เขาค้างใน (ล่างขวา)

ภาพที่ 13 ช่อปาลอมของอาคารหมายเลข 12 กลุ่มโบราณสถานนาคันทา

รูปแบบที่ 2 ช่อปาลอมที่สลับความตื้นลึกของพื้นผิว ลักษณะรูปร่างดังกล่าวนี้มีรายละเอียดคือการทำเป็นช่องท้องไม้แคบ ๆ และสลับความตื้นลึกของพื้นผิวในแนวนอน ซึ่งมองดูคล้ายกับการทำช่อปาลอม มีตัวอย่างที่ยังคงสภาพให้เห็นคือเจดีย์วัดธรรมศาลา อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม และเจดีย์หมายเลข 8 เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี โดยตำแหน่งของช่อปาลอมมีลักษณะต่างกันคือ เจดีย์วัดธรรมศาลาจะประดับอยู่เหนือบัวลูกแก้วรองรับหน้ากระดานบน (ภาพที่ 14) ขณะที่ช่อปาลอมของเจดีย์หมายเลข 8 จะประดับอยู่เหนือบัวหงายที่แทนตำแหน่งของหน้ากระดานบนซึ่งอยู่เหนือขึ้นมาจากท้องไม้แบ่งช่องและบัวลูกแก้ว (ภาพที่ 15)

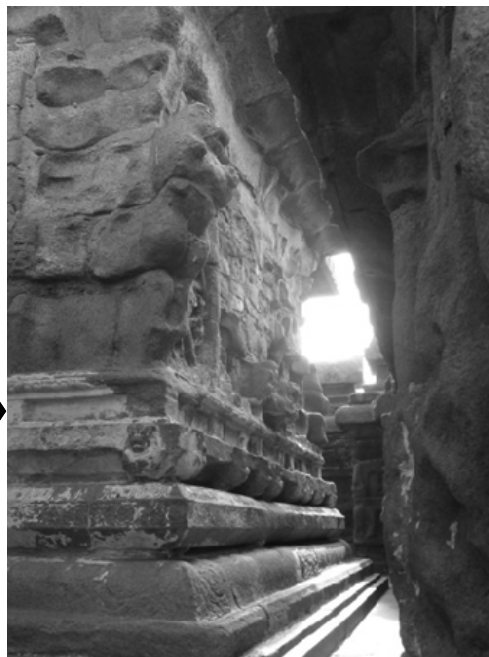
ภาพที่ 14 รูปแบบการแทรกซื่อปลอมแบบที่ 2 เจดีย์วัดธรรมศาลา
อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 15 รูปแบบการแทรกซื่อปลอมแบบที่ 2 เจดีย์หมายเลข 8 เมืองคูบัว
จังหวัดราชบุรี

ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้นักถึงท้องไม้แคบในสถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้ที่เกิดจากการคาน้ำกระดานบนหรือบัวหงายรัดเรือนธาตุ (เวทโก) ซึ่งแบ่งพื้นที่ระหว่างส่วนเรือนธาตุและส่วนฐานจึงทำให้เกิดท้องไม้ขนาดเล็กไม่กว้างมากที่มีการสลับความถี่เล็กของพื้นผิวอันเกิดจากเสาประดับผนังเรือนธาตุที่ต่อเนื่องลงมา เช่น ฐานของเทวาลัยริมทะเล (Shore Temple) (ภาพที่ 16) และเทวาลัยไกรลาสนาถ เมืองกาญจิปุรัม (ภาพที่ 4) เป็นต้น อย่างไรก็ตามในฐานอธิษฐานของอินเดียภาคใต้ในสมัยต่อมา เช่น ฐานเทวาลัยไวญณ์ท์เปอร์มัล ท้องไม้ได้หน้ากระดานบนก็เริ่มมีการเจาะเป็นช่องเกิดขึ้นแล้ว (ภาพที่ 5) ลักษณะดังกล่าวนี้อาจเป็นแรงบันดาลใจให้กับช่างทวารวดีในการดัดแปลงเป็นซ็อบล้อมรูปแบบใหม่ขึ้นมาด้วยก็เป็นได้

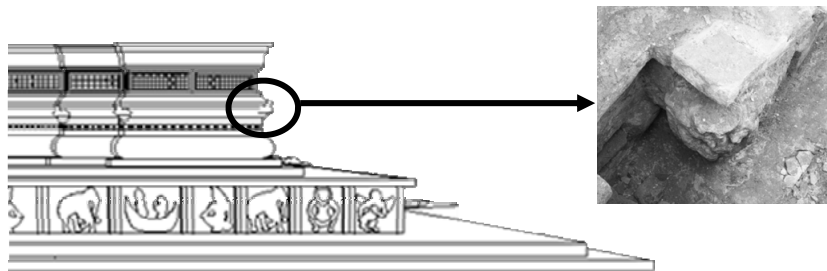
ท้องไม้แคบแบ่งช่อง

ภาพที่ 16 ฐานเทวาลัยริมทะเล (Shore Temple) เมืองมามัลลปุรัม

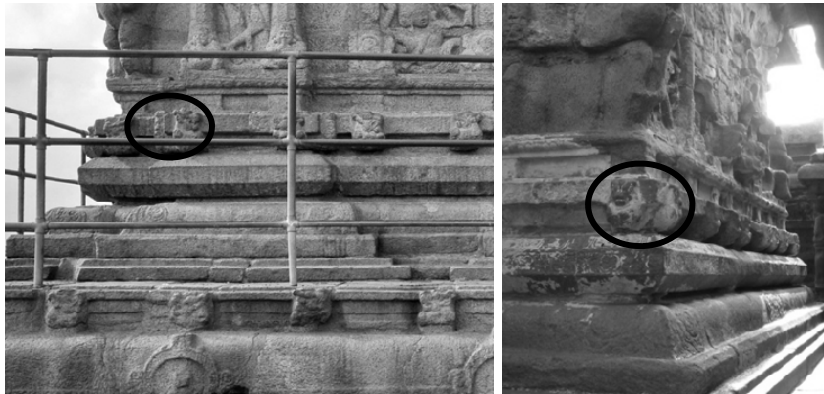
3. ประเด็นการประดับมกรในตำแหน่งของมุมหน้ากระดานบน

หลักฐานของการประดับมกรในตำแหน่งของมุมหน้ากระดานบนในสถาปัตยกรรมทวารวดีนั้นพบที่เจดีย์จุลประโทน อำเภอมะเมือง จังหวัดนครปฐม จากการขุดแต่งทำให้ทราบว่าส่วนฐานนั้นได้รับการปรับปรุงทั้งหมด 3 ระยะ (Pierre Dupont 2006: 50) ระยะที่ปรากฏหลักฐานของการประดับมกรคือระยะที่ 1 (ภาพที่ 17)

ภาพที่ 17 ตำแหน่งหัวมกรประดับมุมของหน้ากระดานบน เจดีย์จุลประโทนระยะที่ 1

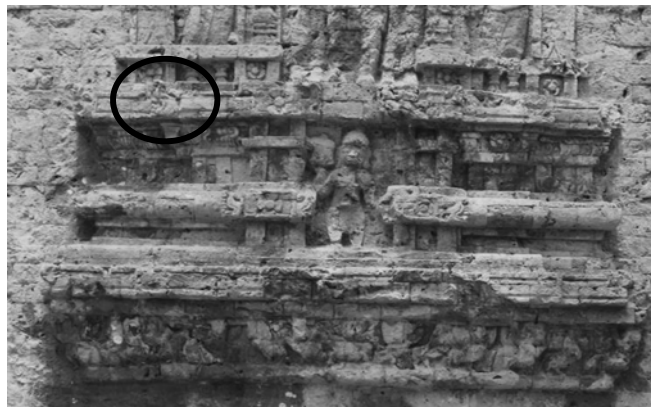
การประดับมกรในรูปแบบดังกล่าวทำให้นึกถึงการประดับมกรและวาลที่มุมหน้ากระดานของฐานอริยฐานในศิลปะอินเดียภาคใต้ ดังมีตัวอย่างปรากฏที่เทวาลัยริมทะเลและเทวาลัยโอลังคานา เมืองมามัลลปุรัม (ภาพที่ 18)

ภาพที่ 18 ตำแหน่งการประดับมกรและवालมาลาเทวาลัยโอล์คนาถ
และเทวาลัยริมทะเล

การประดับในลักษณะนี้เป็นที่นิยมอย่างมากในสถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้ และรูปแบบดังกล่าวอาจเข้ามามีอิทธิพลต่อช่างทวารวดีที่นำมาผสมผสานในชุด ลวดบัวฐาน ทั้งนี้หากพิจารณาว่าฐานบัววลัยในศิลปะทวารวดีมีอิทธิพลที่ได้แรงบันดาลใจมาจากฐานอธิฐานของสถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้ในประเด็นของการทำ หน้ากระดานบนแทนตำแหน่งของชั้นหลังคาแล้ว ประเด็นของการ ประดับมกรตรงส่วนมุมของหน้ากระดานบนก็อาจเป็นอิทธิพลที่เข้ามาพร้อมกันด้วยก็ เป็นได้ อย่างไรก็ตามการประดับรูปมกรที่ตำแหน่งของมุมหน้ากระดานบนนั้นก็ยังพบ ในศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครด้วยเช่นเดียวกัน แต่พบในอาคารจำลอง (บุญชร) เท่านั้น (ภาพที่ 19) ขณะที่ในสถาปัตยกรรมจริงนั้นไม่พบ จึงอาจแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลสถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้ก็ได้เข้าไปมีบทบาทต่อสถาปัตยกรรมเขมร สมัยก่อนเมืองพระนครด้วยเช่นเดียวกัน สำหรับเจดีย์จุลประโทนนั้นเมื่อพิจารณา ลักษณะโดยภาพรวมทั้งหมดจะเห็นได้ว่าการผสมผสานรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

ทั้งการแทรกซ้อนปลอมแบบอินเดียภาคเหนือและชุดฐานอริษฐานแบบอินเดียภาคใต้เข้าด้วยกัน ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะทวารวดีที่มักจะนำรูปแบบของศิลปะอินเดียทั้งภาคเหนือและภาคใต้มารวมผสมผสานกันจนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะตัวของศิลปะทวารวดีขึ้นมา

ภาพที่ 19 การประดับมกรที่มุมหน้ากระดานบน บัญชรปราสาทบวราร
ปราสาทสมโบร์ไพรกุกหมู่ใต้

4. ประเด็นการประดับลวดลายที่บัวลูกแก้ว

งานประดับตกแต่งด้วยลวดลายในศิลปะทวารวดีนั้นมีอยู่มากมายหลายประเภท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการประดับตกแต่งบนประติมากรรมและสถาปัตยกรรมที่พบลวดลายต่าง ๆ อันมีความใกล้เคียงกับลวดลายในศิลปะอินเดีย สำหรับในส่วนของ การประดับลวดลายบนสถาปัตยกรรมนั้นพบหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการประดับลวดลายโดยเฉพาะบนบัวลูกแก้วหรือบัววลัย ลักษณะการประดับดังกล่าวนี้อาจสะท้อนให้เห็นอิทธิพลและที่มาในด้านรูปแบบของการประดับจากศิลปะอินเดีย

ภาคใต้ซึ่งมีการสลักลวดลายไว้ในตำแหน่งของบัวลูกแก้วด้วยเช่นเดียวกัน ในที่นี้จะตรวจสอบรูปแบบของการประดับลวดลายในตำแหน่งดังกล่าวโดยเปรียบเทียบกับศิลปะอินเดียภาคใต้ฝั่งตะวันออกคือศิลปะปัลลวะซึ่งน่าจะเป็นแรงบันดาลใจให้กับสถาปัตยกรรมทวารวดีในหลายส่วน

4.1 การประดับลวดลายบนบัวลูกแก้วในศิลปะปัลลวะ

บัวลูกแก้วในศิลปะปัลลวะมีลักษณะเป็นบัวลูกแก้วขนาดใหญ่และหักเป็นสามส่วนเรียกว่า “ตรีปฏักะกมุท” เริ่มปรากฏให้เห็นตั้งแต่กลุ่มเทวาลัยปัญจระยะที่เมืองมามัลลปุรัมซึ่งสร้างในสมัยของพระเจ้านรสิงหวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1173 - 1211) (Meister 1983: 30) อย่างไรก็ตามประเด็นของการประดับลวดลายที่บัวลูกแก้วยังไม่ปรากฏให้เห็นที่กลุ่มเทวาลัยซึ่งสร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ การประดับรูปแบบดังกล่าวจะปรากฏให้เห็นที่เทวาลัยไกรลาสนาถ เมืองกาญจีปุรัม ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้านรสิงหวรมันที่ 2 ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 13 (พ.ศ. 1243 - 1271) (Meister 1983: 59) ลักษณะของลวดลายบนบัวลูกแก้วประกอบไปด้วยลายดอกไม้สี่เหลี่ยมสลัปลอยเมื่อดกลมซึ่งประดับอยู่ที่ส่วนกลางที่คล้ายหน้ากระดาน และลายกลีบบัวคว่ำประดับด้านบนและบัวหงายประดับด้านล่าง (ภาพที่ 20) ลายดังกล่าวนี้ทำให้นึกถึงลายพลอยเมื่อดกลมสลัสี่เหลี่ยมซึ่งมีต้นแบบที่ถ้ำอชันดาในศิลปะหลังคุปตะ (วากฏกะ) โดยลายดังกล่าวอาจส่งอิทธิพลมาถึงศิลปะปัลลวะและศิลปะยุคแรกเริ่มในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกหลายแห่งรวมถึงศิลปะทวารวดีด้วยเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามรูปแบบลวดลายในศิลปะปัลลวะก็มีการปรับเปลี่ยนให้แตกต่างออกไปจากศิลปะหลังคุปตะค่อนข้างมากแล้ว แต่ก็ยังคงเค้าโครงของระเบียบลายแบบศิลปะหลังคุปตะให้เห็นอยู่

ภาพที่ 20 ลวดลายบนบัวลูกแก้ว (ตรีปิฎกษุมุต) ของเทวาลัยไกรลาสนาถ
เมืองกาญจิปุรัม

รูปแบบการสลักลวดลายลงบนบัวลูกแก้วอาจได้รับความนิยมในสมัยของพระเจ้านรสิงหรมันที่ 2 เพราะลักษณะดังกล่าวยังปรากฏให้เห็นที่เทวาลัยริมทะเล (Shore Temple) ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลของพระองค์ด้วยเช่นกัน (ภาพที่ 16) อย่างไรก็ตามการประดับลวดลายในส่วนของบัวลูกแก้วในสมัยต่อมาก็ไม่เป็นที่นิยมมากนักจะพบเพียงเทวาลัยบางแห่งเท่านั้น และรูปแบบลวดลายก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากลวดลายในสมัยของพระเจ้านรสิงหรมันที่ 2 มากแล้ว

4.2 ลวดลายปูนปั้นบนบัวลัยในศิลปะทวารวดี

สำหรับในศิลปะทวารวดีหลักฐานของการประดับลวดลายที่บัวลูกแก้วปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนที่เจดีย์วัดธรรมศาลา อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม โดยรูปแบบของลวดลายแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนที่อาจสลับกับลายดอกไม้งกลมซึ่งเป็นลายหลักในแบบแผนของศิลปะทวารวดี (ภาพที่ 21 ซ้าย) และลาย

ก้านขดที่มีขอบนอกเป็นเม็ดกลมเล็ก ๆ แบบกนกผักกูด (ภาพที่ 21 ขวา) หลักฐานที่หลงเหลืออยู่ของการประดับลวดลายบนบัวลูกแก้วนี้อาจแสดงให้เห็นว่าเจดีย์ในสมัยทวารวดีแห่งอื่น ๆ ซึ่งนิยมการประดับตกแต่งด้วยประติมากรรมปูนปั้นและดินเผา นั้นอาจมีการประดับตกแต่งลวดลายในส่วนดังกล่าวด้วยเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามพบหลักฐานว่าเจดีย์บางแห่งมีการประดับตกแต่งลวดลายที่บัวลูกแก้วรวมถึงส่วนอื่น ๆ ด้วยการเขียนสีคือเจดีย์ทุ่งเศรษฐี อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี (Fine Arts Department 2000: 97)

ภาพที่ 21 การประดับลวดลายปูนปั้นบนบัวลูกแก้วเจดีย์วัดธรรมศาลา
อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

เมื่อเปรียบเทียบกับ การประดับตกแต่งลวดลายในศิลปะปัลลวะของอินเดียภาคใต้แล้วจะพบว่าถึงแม้จะมีการประดับตกแต่งลวดลายเหมือนกัน แต่รูปแบบก็มีความแตกต่างกันอย่างมาก รวมทั้งลักษณะของบัวลูกแก้วทวารวดีก็เป็นบัวลูกแก้วกลมแตกต่างจากบัวลูกแก้วแบบตรีปิฎกะกุ่มุขของอินเดียภาคใต้ ดังนั้นแม้ว่าแรงบันดาลใจของการประดับตกแต่งลวดลายบนบัวลูกแก้วอาจได้รับมาจากศิลปะปัลลวะก็จริง แต่ช่างทวารวดีได้ออกแบบลวดลายรวมถึงลักษณะการประดับให้แตกต่างไปจากศิลปะอินเดียอย่างมากแล้ว

5. ประเด็นการเจาะช่องท้องไม้ประดับประติมากรรม

ในประเด็นนี้พบว่าได้รับความนิยมอย่างมากในสถาปัตยกรรมทวารวดี โดยเฉพาะในส่วนของชุดลวดบัวฐานนั้นนิยมเจาะช่องท้องไม้ประดับประติมากรรมรูปสัตว์หรือคนแคระ รวมถึงภาพเล่าเรื่องจากชาดกและอวทานในพุทธศาสนา (ภาพที่ 22) สำหรับในศิลปะอินเดียมีสถาปัตยกรรมกลุ่มหนึ่งที่นิยมเจาะช่องท้องไม้เพื่อประดับประติมากรรมดินเผาคือวิหารที่โสัมปุระหรือปทรรปุระในประเทศบังกลาเทศ ซึ่งมีอายุสมัยอยู่ในศิลปะแบบปาละ (พุทธศตวรรษที่ 14 - 18) (Tingsanyachali 2015: 69) อย่างไรก็ตามรูปแบบลวดบัวก็มีความแตกต่างไปจากศิลปะในยุคก่อนหน้ามากแล้ว ดังนั้นจึงไม่อาจกล่าวได้อย่างชัดเจนว่าการเจาะช่องท้องไม้ประดับประติมากรรมดินเผาดังกล่าวจะมีบทบาทอยู่ในสถาปัตยกรรมทวารวดีด้วย

ภาพที่ 22 ประติมากรรมรูปคนแคระประดับท้องไม้เจดีย์เขาค้างใน เมืองศรีเทพ

รูปแบบสำคัญของการเจาะช่องท้องไม้เพื่อประดับประติมากรรมในสถาปัตยกรรมทวารวดีนั้นจะพบว่านิยมประดับรูปคนแคะหรือคนะ ประเด็นดังกล่าวนี้เมื่อกลับไปพิจารณาสถาปัตยกรรมอินเดีย ก็จะได้เห็นว่ารูปคนแคะนิยมนำมาประดับฐานศาสนสถานในฐานะผู้ค้าและปกป้องศาสนสถาน (Aphinanwet 2012: 85) ดังจะพบตัวอย่างจำนวนมากในศิลปะหลังคุปตะ (วากฏกะ) เช่น ที่ฐานซุ้มจระนำด้านหน้าสถูปในถ้ำอชันดาหมายเลข 19 (ภาพที่ 23) และ 26 (ภาพที่ 24) และบริเวณภาพสลักรูปปราสาทที่อยู่โดยรอบของผนังถ้ำ (ภาพที่ 25) หากพิจารณาในประเด็นความนิยมดังกล่าวซึ่งพบอย่างมากในศิลปะหลังคุปตะก็อาจกล่าวได้ว่าการประดับประติมากรรมรูปคนแคะที่ส่วนฐานสถาปัตยกรรมจากศิลปะหลังคุปตะอาจเข้ามาเป็นแรงบันดาลใจส่วนหนึ่งต่อช่างทวารวดีในการออกแบบฐานเจาะช่องท้องไม้ประดับประติมากรรมคนแคะด้วยก็เป็นได้ นอกจากนี้รูปแบบการประดับคนแคะยังพบในเทวาลัยในศิลปะปัลลวะ เช่น เทวาลัยไกรลาสนาถ ด้วยเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามการประดับนั้นอยู่ในตำแหน่งของหน้ากระดานล่างแตกต่างจากการประดับในถ้ำอชันดาซึ่งอยู่ในบริเวณท้องไม้ (ภาพที่ 26)

ภาพที่ 23 ประติมากรรมรูปคนแคะประดับท้องไม้ในถ้ำอชันดาหมายเลข 19

ภาพที่ 24 ประติมากรรมรูปคนแคะประดับท้องไม้ในถ้ำอชันตาทหมายเลข 26

ภาพที่ 25 ประติมากรรมรูปคนแคะประดับท้องไม้ของภาพสลักอาคาร
จากถ้ำอชันตาทหมายเลข 26

ภาพที่ 26 ประติมากรรมรูปคนแคะระดับบริเวณหน้ากระดานล่างฐานเทวาลัย
ไกรลาสนาถ เมืองกาญจบุรีรัมย์

บทสรุป

รูปแบบลวดบัวฐานในสถาปัตยกรรมทวารวดีนั้นมีที่มาจากสถาปัตยกรรมอินเดียภาคเหนืออันได้แก่ประเด็นของการแทรกช่อปลอมเลียนแบบเครื่องไม้ สำหรับประเด็นการเจาะช่องท้องไม้ประดับประติมากรรมรูปคนแคะนั้นอาจเป็นแรงบันดาลใจที่มาจากศิลปะหลังคุปตะ (วากฏกะ) จากถ้ำชันตาก็เป็นได้ ส่วนแรงบันดาลใจจากสถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้ปรากฏให้เห็นในหลายประการอันได้แก่ การใช้หน้ากระดานบนแท่นชั้นหลังคาลาด การใช้ช่อปลอมแบบสลักความตื้นลึก การประดับมกรที่มุมหน้ากระดานบนและการประดับตกแต่งลวดลายบนบัวลูกแก้ว ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าสถาปัตยกรรมทวารวดีเกิดจากการผสมผสานและดัดแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมจากศิลปะอินเดียทั้งสองภูมิภาคจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ของช่างทวารวดีในที่สุด อย่างไรก็ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อช่างทวารวดีก็คือสถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้ ทั้งนี้ก็คงไม่ผิดมากนักที่จะกล่าวว่าสถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อสถาปัตยกรรมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งอื่น ๆ นอกเหนือไปจากทวารวดี โดยเฉพาะอาคารทรงวิมานซึ่งเป็นพื้นฐานให้กับสถาปัตยกรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิสถาปัตยกรรมเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกที่ช่างทวารวดีจะนำรูปแบบ

สถาปัตยกรรมอินเดียภาคใต้ซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยของช่างในภูมิภาคนี้เข้ามาผสมผสาน
ในสถาปัตยกรรมของตนเองซึ่งเป็นเจดีย์ทรงปราสาท ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็น
ว่าสถาปัตยกรรมทวารวดีมีเอกลักษณ์ที่ค่อนข้างโดดเด่น อันเนื่องมาจากแนวคิดใน
การผสมผสานของช่างพื้นเมืองนั่นเอง และแนวคิดการผสมผสานนี้มิได้ปรากฏเฉพาะ
สถาปัตยกรรมแต่ยังปรากฏในงานศิลปกรรมประเภทอื่นด้วยเช่นเดียวกัน

References

- Aphinanwet, W. (2012). *Pratimākam khon khræ nai watthanatham thawān Wadī: rūpbāp læ khwāmmāi* [Dwarf Sculptures in Dvaravati Culture: Forms and Meanings] (Master of Arts Thesis, Art History Department, Silpakorn University).
- Pierre Dupont. (2006). *The Archaeology of the Mons of Dvaravati*. Bangkok: White Lotus.
- Fine Arts Department, Archaeology and National Museum Bureau 1 Ratchaburi. (2000). *Thung sēthī bōrānnasathān thawān Wadī chāifang thalē phet burī* [Thung Setthi, Dvaravati Archaic Sites on Phetchaburi Coast]. Bangkok: Fine Arts Department.
- Hardy, A. (2007). *The Temple Architecture of India*. Chichester, West Sussex: John Willey & Sons.
- Joanna Gottfride Williams. (1983). *The Art of Gupta India: Empire and Province*. New Delhi: Heritage Publishers.
- Meister, Michael W. (1983). *Encyclopaedia of Indian Temple Architecture South India Lower Dravidadesa 200 B.C.- A.D. 1324*. Delhi: Oxford University Press.
- Saising, S. (2015). *Rāingān kānwičhai rūang čhēdī nai prathēt Thai: nēokhit khati kānsāng phatthanākān thāng rūpbāp læ kān wikhrō thāng prawattisāt* [Research Report on Pagodas in Thailand: Concepts, Beliefs for Construction, Development of Forms and Historical Analysis]. Bangkok: Silpakorn University.
- Tingsanyachali, C. (2015). *Sinlapa Thai phāitai rēng bandān čhai čhāk sinlapa 'Indīa bāp pāla* [Thai Arts under Influences from Pala Indian Art]. Nonthaburi: Matichon.